

ƏLİSLAM AĞAVERDİYEV MEHMAN
Bakı Slavyan Universiteti Süleyman Rüstəm .33
E-mail:eliagayev018@gamil.com

ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ ŞAĞİRD LƏRƏ DRAMATİK ƏSƏRLƏRİN MƏZMUNUNUN ÖYRƏDİLMƏSİ

Açar sözlər: şagird, ədəbiyyat, məzmun, metodika

Keywords: student, literature, content, methodology

Ключевые слова : студент, литература, содержание, методика.

Təhsil proqramına əsasən, ədəbiyyat dərslərində dramatik əsərlərin ilk nümunəsi VIII sinif dərslərində yer alır. Bədii əsərlərin tədrisi ümumi cəhətləri ilə tanınır, lakin dramatik əsərlərin tədris metodikası özünəməxsusluğu ilə seçilir və bu, dramatik əsərlərin öyrənilməsində əlavə bir dəyərə malikdir. Dramatik əsərlərin tədris metodikası, bu ədəbi növün özəlliyinə uyğun olaraq fərqli cəhətləri əks etdirir. Dramatik əsərlərdə əsas olan məsələ insanlar arasındakı əlaqələr, onların hərəkətləri və yaranan münaqişələr kimi xarici dünyanın təkrarlanmasıdır. Lirik və epik növlərdən fərqli olaraq, dramatik növ xarici dünyanın təkrarlanmasına

üstünlük verir, onun təqdim edilməsi narrativ deyil, dialoq formasında olur. Əsas yer qəhrəmanların doğrudan söhbət, dialoqları və monoloqları alır.

Dram növünə məxsus olan xüsusiyyətləri təxminən belə qruplaşdırmaq olar:

Narrative deyil, birbaşa nitq - dialoq və monoloqlar qəhrəmanların fikir və hisslərini açıq şəkildə ifadə etmələrinə imkan verir.

Konfliktlər, problem və müqavimətlər kimi insanın həyatında mövcud olan müxtəlif çətinlikləri təsvir edir. Bu, oxuculara və ya izləyicilərə həyatın fərqli gedişatı və insan davranışlarının təsirləri haqqında düşünmək imkanı verir.

Dram əsəri qəhrəmanların iç dünyalarını, düşüncələri, hissləri və baş verən dəyişikliklərə önəm verir. Beləliklə, insan psixologiyasını dair tədqiq etməyə imkan verir. Qəhrəmanların motivasiyaları, davranışları və məqsədləri və onların digər personajlarla olan münasibətləri, insanların müraciət etdikləri həyatın mühüm məsələlərini və mövcud olan sosial qaydaları tənzimləyir.

Dramatik növə məxsus əsərlərin öyrədilməsi üçün həyata keçirilən üç mərhələ (oxu, məzmun üzrə iş, təhlil) çərçivəsində fərqli məqamlar nəzərə çarpır və hər bir mərhələ tələbələrə müxtəlif bacarıqları inkişaf etdirmək imkanı verir. Əsərlərin mənimsənilməsi üçün ən əsas mərhələ oxumaqdır, lakin dramatik əsərlər özünü səhnədə ifadə etmək üçün yazılır, beləliklə onların həqiqi gözəlliyi və estetik təsiri əsasən səhnə prosesində hiss olunur. Bu növ əsərlərdə yazıçının niyyəti və mətnin altındakı mənalara əsasən aktyor oyunu vasitəsilə aydınlanır və anlaşılır. Qəhrəmanların xarakteri səhnədə və pərdə arxasındakı hadisələr, habelə danışıq və nitq yolu ilə aydınlanır. Metodist Bilal Həsəni dramatik əsərlərdə müəllifin mövqeyi

haqqında qeyd edir ki: “ Dramatik əsərlər səhnədə oynanılmaq üçün nəzərdə tutulur və monoloq,dialoqlar şəkilində yazılır. Həmin əsərlərdə müəllifin mövqeyi lirik,epik əsərlərə nisbətən daha çox gizlidir”

[4,s.48]

Belə əsərləri anlamaq üçün təxəyyülün güclü olması əhəmiyyətlidir. Zəngin təsəvvür sahibi olan oxucu dramatik əsərlərdə təsvir olunanları mənimsəməkdə çətinlik yaşamır. Məktəbli şagird üçün bu, həqiqətən çətinidir. Bəs bunu necür olur? Necə etmək lazımdır ki, təhsilalanlar Dramatik əsərlərdəki mənanın böyük bir qismini oxuda anlaya bilsinlər, əsərdən zövq alsınlar, sonrakı mərhələlərə xeyli dərəcədə hazırlıqlı olsunlar. Metodikada belə anlayış var ki, “oxudan əvvəl təhsilalanlara bir-iki sual” (Əsərin məzmununda xoşunuza daha çox gələn nə oldu? Kimi əsərin əsas qəhrəmanı hesab edirsiniz? və s.) vermək olar. Bu “bir-iki sual” əsərin tam şəkildə oxumasında necə əhəmiyyətli olacağını göstərməlidir. Dramatik əsərləri effektiv şəkildə oxumaq əvvəlcə oxucunun təsəvvür və təxəyyülünün fəal olmasına bağlıdır. Bu, əsərdəki bütün detalları diqqətə almalıdır, obrazların nitqi, görünüşü, səhnə şəraiti, danışqlar və göstərilməyən hadisələr kimi məlumatlar təsəvvürdə canlandırılmalıdır. Personajların nitqi və danışığı diqqətlə izlənməli, söylənilənlərə düşünülməlidir. Çünki hər bir nitqdə olduğu kimi danışanların sözləri həmişə həqiqət olmayıb, obrazın ürəyində nə düşündüyünü deməyə bilər. Oxucunun bunu anlaması isə əhəmiyyətlidir. Bu ifadədən aydın olur ki, dramatik əsərlərin sinifdə səslə oxunması çox əhəmiyyətlidir. S.Rəsulova oxu haqqında bu fikirləri qeyd edir ki: “İfadəli oxu hansı formada hansı həcmdə tətbiq edilməsindən asılı olamayaraq bədii əsərin öyrənilməsində mühüm rolunu oynayan vasitə kimi çıxış edir.”[5,s 47]

Bu prosesdə sətir və cümlələrin yalnız mənasına deyil, onların necə səsləndiyinə də diqqət yetirilməlidir. Belə bir düşüncə var ki, fəal və interaktiv təlimlərdə müəllimin oxusuna əsaslıca yer verilmir. Bu, əsassızdır və əsasən qeyri-elmi yanaşmadır. Müəllimin canlı, obrazlı, emosional danışığı həmişə dəyərli olmalıdır. Ancaq bu, nizamlı və sui-istifadəyə yol verməyərək, müəllim ölçüdə qalmağa diqqət etməklə... Dramatik əsərin oxunmasına həsr olunmuş dərslər əvvəlində müəllim nümunəvi bir oxu ilə (mümkünsə, qısa və əyləncəli bir təcrübə ilə) şagirdlərə əsərin məzmununu anlamağa nail olmağa kömək edə bilər. Dramatik əsərlərin oxunması ilə əlaqədar məktəb təcrübəsində müşahidə olunan ən ciddi problem şagirdlərin mətni anlamağa cəhd etmədən səhsiz oxumalarıdır. Onların diqqəti əsasən sözlər və cümlələri düzgün oxumağa yönəlir, lakin mənanın dərk edilməsi gözlənilməyir. Belə şagirdlər oxuduqları kiçik parçada nədən danışıldığını soruşduqda mətnə yenidən baxmadan cavab verə bilmirlər. Bu, səhv və ən əsası ziyanlı bir yoldur. Mətnin ilk oxusu məntiqi oxuduğumuz və məqsəd məzmunu mənimsəmək olan bir prosesdir. Bu əsasən mətnin təzahür etdiyi texniki qüsurları düzəltmək üçün deyil, əsasən mətni anlamağa nail olmağa yönəlməlidir. Məqsəd, mətnin altında gizli mənalardan, personajların niyyətinin başa düşülməsinə imkan yaratmaqdır.

Dramatik əsərin tədrisi zamanı şagirdlərin təxəyyülünü inkişaf etdirmək üçün əsərlərin tamaşası və oxunan fraqmentlərin ardıcıl nümayiş etdirilməsi, dialoqların və əsas səhnələrin tədris olunması metodik olaraq təsdiq edilir. Bu, oxuyanın mətni daha dəqiq anlamasına və təsəvvür gücünü artırmasına kömək edir. Metodist S.Hüseynoğlu dramatik əsərdə rollar üzrə oxunun əhəmiyyətin belə qeyid edir ki: “Dramatik əsərlərin tədrisində daha çox rollar üzrə oxu tətbiq edilir. Şagirdlər hansı obrazın sözlərini oxuyurlarsa, onun haqqında əsərdəki məlumatları (zahiri görünüşü, geyimi, onun barəsində başqalarını dediklərini, replikalarda söylənilənləri və s.) əvvəlcədən ətraflı öyrənməli, hətta danışmaq tərzini belə aydın təsəvvür etməlidirlər. Əlbəttə, söhbət “rola girməkdən” yox, şagirdin “tanıdığı”, “danışmaq və davranışının şahidi olduğu” birisinin sözlərini çatdırmasından gedir.” [3,s.86]

C.Məmmədquluzadənin “ Anamın kitabı” əsərinin rollar üzrə tədrisi zamanı şagirdlər hər üç qaradaşın özünə məxsus zahiri görünüşü, geyimi mövcuddur.Məsələn Rüstəm bəy obrazı intelligent geyimli, rus dili obrazdır. Şagirdləri rollar üzrə əsəri oxuyanda çox yaxşı haqqında danışılan obrazın

Rüstəm bəy obrazı olduğunu anlamaq bilirlər. Əsərdəki bütün obrazların özünə xas xüsusiyyətləri mövcuddur. Şagirdlər əsəri oxuduğu zaman rahat şəkildə hansı obraz haqqında danışdıqlarını anlamaq bilirlər.

Dramatik əsərlərin təhlilinə başlamaq üçün metodik hazırlıq və məzmun öyrənmə prosesi çətin bir işdir. Xarici ölkələrdə təcrübə əsərlərin oxunması bu mərhələni daha effektiv edir, çünki məzmun öyrənilməsi mərhələsinə ehtiyac qalmır. Məzmun təşkili fərqli məqsədlərə və standartlara əsasən dəyişir, amma məzmun standartlarının tələbləri və ədəbi janrın özəlliyi ümumi xəttin mövcudluğunu da göstərir.

Oxuma və məzmun ilə əlaqəli tapşırıqların bir hissəsinin dərs kitablarında əksini tapdığı doğrudur. Ancaq bəzi məsələlər də var ki, onlar direkt olaraq sinifdə, müəllimin təlimi və tapşırığı əsasında həyata keçirilə bilər. Məsələn, oxuma prosesində mətnin altındakı mənasının ifadə edilməsi, təxəyyül və təsəvvürün fəal işə qoşulması üçün yönəltmə sualları və təlimatlar, kimi yönləndirici sualların verilməsi və s bu qaydada özünü tapa bilər. Dramatik əsərlərdə, obrazların nitqi-danışığı, personajların xarici görünüşünün təsviri, mühüm fikirlərin səhnələrdə müəyyən olunması və dekorasiyanın təsviri kimi əhəmiyyətli məqamların seçilməsi, hadisələrin inkişaf xəttinin müəyyənləşdirilməsi məzmunun anlaşılması üçün vacibdir.

Dramatik əsərlərdəki səciyyəvi parçaların müxtəlif formalarda (yığcam, geniş, yaradıcı) nağıl edilməsi, mətnin anlaşılmasına və tələblərin məntiqi və yaradıcı düşüncələrinə təsir edir. Məzmunun əhatəli anlaşılması üçün sualların ətraflı müzakirəsi də əhəmiyyətli rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası Bakı: 2017
- 2.Yusifov F. Məktəbdə ədəbiyyat dərslərinin təşkili, Bakı: 2003
- 3.Hüseynoğlu S. Ədəbiyyatın metodikası (laboratoriya məşğələləri) Bakı:2020

4. XI sinifdə Hüseyn Cavidin “İblis” faciəsinin təhlilində yeni texnologiyaların tətbiqi.- “ Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi” jurnalı,2014,№1.
5. İfadəli oxu bədii əsərlərin öyrədilməsi vasitəsi kimi- “ Azərbaycan dili və a. ədəbiyyat tədrisi” jurnalı,2006,№1
6. <https://www.dramanotebook.com/teach-drama-class/>

Əlislam Ağaverdiyev

Orta əktəblərdə şagirdlərə dramatik əsərlərin məzmununun öyrədilməsi Xülasə

Bu məqalədə orta məktəblərdə dramatik növün məzmununun şagirdlərə mənimsədilməsindən bəhs edri. Dramatik əsərin məzmununun öyrədilməsində ilk öncə oxu prosesi baş verir. Müəllim nümunəvi oxusuyla şagirdlərə yol göstərir və şagirdlərin əsəri düzgün şəkildə oxumasına nail olur.

Dramatik əsərlərin məzmununun öyrədilməsində sinifdə əsərin təhlil edilməsi əsaslı rol oynayır. Sinifdə müəllim ilə birlikdə əsərin təhlili haqqında şagirdlər qarşılıqlı fikir mübadiləsi həyata keçirillər və sonda əsər haqqında yekun nəticəyə gəlirlər.

Dramatik əsərlərin təhlili üçün iki əsas cəhəti xatırlamaq faydalıdır. Birincisi, səhnədə baş verənlərin və səhnədən kənar olanların tam təsəvvür edilməsi. İkincisi, mətnin altındakı mənaların (xüsusən obrazların nitqində) açıq və ardıcılıqla ortaya çıxarılması. Bu əsaslar nəzərdə tutulduğunda, müəllimin hazırladığı sualların müəyyən edici bir rol oynadığı görülür.

ALISLAM AGAVERDIYEV

TEACHING MIDDLE SCHOOL STUDENTS THE CONTENT OF DRAMATIC WORKS. SUMMARY

The article discusses the assimilation of the content of the dramatic genre among middle school students. The process of learning the content of a dramatic work begins with the reading stage. The teacher guides students with a model reading and helps them achieve proper pronunciation while reading the work.

Analyzing the work in class plays a crucial role in teaching the content of dramatic works. In class, students engage in a mutual exchange of ideas with the teacher, analyze the work together, and ultimately reach a conclusion about the piece. For the analysis of dramatic works, it is useful to remember two main aspects. First, a complete picture of what is happening on stage and off stage. Second, revealing the meanings under the text (especially in the speech of the characters) clearly and consistently. Considering these basics, it is seen that the questions prepared by the teacher play a decisive role.

АЛИСЛАМ АГАВЕРДИЕВ

СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ УЧЕНИКАМ ОБУЧАЮТ СОДЕРЖАНИЮ ДРАМАТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ.

РЕЗЮМЕ

Эта статья рассказывает о вовлечении учеников средних школ в усвоение содержания драматического жанра. Драматическое произведение изучается начиная с процесса чтения. Учитель направляет учеников с примерным чтением и помогает им читать произведение правильно.

Драматический жанр играет ключевую роль в изучении содержания произведений в классе через их анализ. Ученики в классе проводят взаимный обмен мнениями с учителем относительно анализа произведения и в конечном итоге приходят к общему выводу о произведении. Для анализа драматических произведений полезно помнить два основных аспекта. Сначала полное описание того, что происходило на сцене и за ее пределами. Во-вторых, четкое и связное раскрытие смыслов текста (особенно в речи персонажей). Учитывая эти основы, кажется, что вопросы, подготовленные учителем, играют решающую роль.

Rəyçi: prof.R.M.Qeybullayeva